

T'U-CHÜEH VE T'IEH-LE KAVİM ADLARI ÜZERİNE¹

Ya2an: Yang SHENG-MING

Çev.: Eyüp SARITAŞ* , •

Ti, Ting-ling ve Tieh-le türklerin kendilerine verdikleri ismin değişik Çince telaffuzları olmalıdır. Bu konuda Çinli ve batılı bilim adamları öteden beri aynı noktada birleşmektedirler².

Fakat "T'ieh-le" sözcüğünün hangi milletin dilinden geldiği konusunda araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmektedirler. Bazılarına göre "Tieh-le", "ChVle" sözcüğünün Türkçedeki "Türk" isminin çoğul şekli olan "Türkler" den³ geldiğini savunmaktadırlar. Fakat ismin sonuna eklenmiş olan -ler eki çoğul belirtse de bu ek çağdaş Türkçe'de bulunmasına rağmen. Eski Türkçede böyle bir kural yoktur.

Bir diğer grup bilimadamı ise Ting-ling, Ch'ı-le ve T'ieh-le sözcüklerinin Moğolca "Tegre", "Terege" den geldiğine inanmaktadırlar⁴. Fakat bu isimlerin, sözkonusu milletin kendilerine verdikleri adların transkripsiyon şekli olduğu fikri de kabul görmemektedir. Zira en azından bu görüş, tarihi çevre açısından uygun değildir.

Eğer eski dönem Göktürk ve Uygur Kağanlıkları devrine ait Eski Türk Yazıtlarını incelersek, bu milletin Türkçe olarak kendilerine verdik

* E. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

1 Yang Sheng-min, "Ma ch'ang-shou chi-nien wen-chî." Hsi-an 1993, s.291-293.

2 Ma Ch'ang-shou. "Göktürkler ve Göktürk Kağanlığı", s.3. Shanghai, 1961. Wu K'u-chi, "Hunların Menşei", "Tarih Dergisi", sayı 18, 1923. Chou Wei-chou, "Ch'ı-le'lar ve Juan-juarTlar" s.7, Shanghai. 1983.

3 Ma Ch'ang-shou. a.g.e. s. 1

4 Wu K'u-chi, a.g.e.

leri ismin "Türk"⁵, bunun çoğul biçiminin de "Türük" şeklinde olduğunu görürüz⁶.

Fakat "Türk"ün Çince telaffuzu "Tu-chüeh"dir. Diğer bir deyişle Türk, Tu-chüeh'dir. Bu noktada bütün Türkolog ve Türk tarihçileri fikir birliği içindedirler. Öyleyse Çin kaynaklarında geçen T'ieh-le ile T'u-chüeh arasındaki ilişki nedir? T'ieh-le T'u-chüeh midir? Yoksa başka bir Türkçe sözcüğün telaffuz şekli midir? Okunabilen bütün Eski Türkçe Yazıtları kontrol etmemize rağmen "Türk" sözcüğünden başka, "T'ieh-le"ya tekabül eden herhangi bir sözcüğe rastlamadık⁷. Bütün Çin kaynakları ve Eski Türk Yazıtlarında aynı olaylardan bahseden kayıtlarda ve Çince metinlerde "T'ieh-le" sözcüğü görülürken, yazıtlarda devamlı "Türk" şeklinde geçmektedir. Diğer taraftan sözkonusu döneme ait Türk kitabelerindeki Uygur, Sir-Tarduş ve Türgiş gibi kabilelerin Türk milletinden oldukları açıklık kazanmaktadır.

Örneğin, Tonyukuk Yazıtında şöyle bir kayıt vardır: "Büyük Türk kağanı Bilge Kağan Türk Sir-Tarduş ve Oğuz halkını iyi idare ediyor."⁸ Kültigin Yazıtında ise şöyle yazmaktadır: "Türgiş Kağanı Türklerimden, hakkımdan idi."⁹ Uygur Pao-yi Kağan Yazıtında şöyle bir kayıt vardır. Bu kişi hakimiyet gücünü Gökten almıştır. Dünyaya hükmeden hükümdar "Dokuz Uygur Ay Tanrıda Kut Bolmuş Külüg Bilge Kağan"¹⁰

Sir-Tarduşlar, Türgişler ve Uygurların T'ieh-le kabileleri olduğu konusunda bütün tarihçiler birleşmektedirler. Dolayısıyla sözkonusu kabileler kendilerine "Türk" adını verdiklerine göre T'ieh-le sözcüğü "Türk"ten, ya da bunun Moğolca çoğul şekli olan "Türük"ten gelmektedir.

Çin tarih kitaplarında ortak bir Türk ismi varken, birbirinden farklı T'ieh-le ve T'u-chüeh sözcükleri neyi ifade etmektedir?

5 Keng Shih-min, "Eski Türk Edebiyatından Seçmeler", cilt 1. Merkezi Milletler Enstitüsü Dilleri Bölümü. Pekin, 1977.

6 Kültigin Yazıtı, doğu cephesi, 18.satır. Bilge Kağan Yazıtı, doğu cephesi. 16.satır. Tonyukuk Yazıtı, 61.satır. Keng Shih-min, a.g.e., cilt 1. Le-nei Chi-luo. Çev:Keng-sheng, Doğu Göktürk Kağanlığı Yazıtları Hakkında, s.8,13. Urumçi, 1984.

7 Yazar Keng Shih-min'in yukarıda adı geçen eserin tamamını incelemiş, yazıtlarla ilgili kaynak ve belgeleri de değerlendirerek aynı sonuca varmıştır.

8 Tonyukuk Yazıtı, satır:62.

9 Kültigin Yazıtı. Doğu Cephesi, satır: 18.

10 Pao-yi Kağan Yazıtı Kuzey Moğolistan'da ortaya çıkarılan iki yazıttan biridir. Eski Türkçe olarak yazılmıştır. Ramstedt bu yazıt hakkında "Ugor" dergisinde bir makale yayınlamıştır, s.13, 1913. Bu makalenin Çince çevirisi yoktur. Biz Keng Shih-min'in Eski Türkçe'den yaptığı tercümesini kullandık.

Çin kaynağı Chou-shu'nun "Göktürkler" adlı bölümündeki kaydına göre T'u-chüeh'nin anlamı "Miğfer" dir. Çağdaş Çin tarihçisi Geng Chia-sheng buradan yola çıkarak, Eski Türkçe'de "Şapka"nın karşılığının "Türkü" olduğunu ileri sürmektedir. T'u-chüeh sözcüğü sözkonusu yazarın fikrine göre "Türkü" isminden gelmektedir¹¹. Fakat modern Türkçe'de "Türkü" sözcüğü şapka anlamında değildir. Fransız tarihçisi Pelliot'a bakılırsa T'u-chüeh, Moğolca "Türk" sözcüğünün çoğul biçimi olan "Türküt"ten gelmektedir¹². Ne var ki bilgilerimize göre "Türküt" Moğolca çoğul şekil ifade etmemektedir.

80'li yıllarda Macar bilimadamı J. Harmatta'nın açıklaması yukarıda belirtilen tezlere nazaran daha kuvvetli gibi görünmektedir. Harmatta'ya göre T'u-chüeh sözcüğü, Soğdluların Türklere verdiği ismin Çince transkripsiyon şeklidir. Soğdça'da ismin sonuna çoğul anlamı vermek üzere -t harfi eklenir. Bu dilde Türk sözcüğünün sonuna -üt soneki eklenirse bu "Türküt" olarak okunur. Sözcük daha sonra Çince "T7u-chüeh" şeklinde telaffuz edilmiştir¹³.

T'u-chüeh adı eski Çin kaynaklarında ilk defa Batı Wei döneminde 542 yılıyla ilgili kayıta görülmektedir¹⁴. Sözkonusu dönemde Tu-chüeh b sözcüğü Kao-chang'ın kuzey kesiminde yer alan dağlarda¹⁵ yaşayan T'ieh-le'lann¹⁶ Aşına boyunu ifade etmekteydi. O dönemde Batı Wei devletinden Cungarya Havzasına geçebilmek, çeşitli engeller yüzünden imkansızdı. Her iki tarafla ilgili en eski haberler büyük bir olasılıkla, doğu-batı ticaret yolunun aktif tacirler topluluğu olan Soğdlular aracılığıyla yayılmıştır. 545 yılında Baü Wei devleti Aşına boyunun Chiu-ch'üen şehrinden Soğdlu An-nuo P'an-t'uo'yu ilk olarak elçi sıfatıyla göndermiştir. Görüldüğü üzere Harmatta'nın vardığı sonuç doğrudur.

Sonuç olarak Eski Türklerin kendilerine verdiği sadece bir tek isim vardır: "Türk". Çin kaynakları ise bu ismi "T'u-chüeh" ve "T'ieh-le" olmak üzere iki şekilde ifade etmişlerdir. Dolayısıyla aslında "T'u-chüeh", "T'ieh-le"dir

11 Ma Ch'ang-shou, a.g.e. s.1

12 Pelliot. Çince Tu-chüeh isminin Menşei, Tung-pao. 1915. s.687-689.

13 J. Harmatta, Mu-yü Kağan Yazıtı Hakkında, Macar ilimler Akademisi Dergisi. 1985, sayı: 39.

14 Chou-shu, bölüm 27.

15 Şimdiki Cungarya Havzasının doğu tarafıdır.

16 T'ieh-le'lar, "Töles Kabileleri" olarak bilinir.